

engel olma" şeklinde bir anlamın verilmesi daha isabetlidir; nitekim Mukâtil b. Süleyman ve Kelbî gibi müfessirler de aynı görüşü benimsemişlerdir (*Mefâtihu'l-ğayb*, XXXI, 95-96). Mu'tezile'ye göre söz konusu âyetin rû'yetle delâleti ancak teşbih ve tecsîme meyletme halinde mümkün olabilir. Zira âyetteki hicabın, hem gören hem görülen açısından rû'yetin sıhhatini engelleyen bir perde olarak anlaşılması sadece cisimler hakkında düşünülebilecek bir durumdur. Buna göre âyet, "kâfirlerin Allah'ın rahmet ve sevabından men edilecekleri" şeklinde anlaşılmalıdır (Kâdî Abdülcebbar, IV, 220).

Hz. Peygamber'in mi'racda Allah'ı görüp görmediği tartışması da genellikle hicab terimi etrafında gelişmiştir. İbn Abbas'a nisbet edilen bir görüşe göre Resûl-i Ekrem mi'racda rabbini görmüş, Hz. Âişe ve Ebû Zer'den rivayet edilen diğer bir görüşe göre ise mi'rac gecesinde rû'yet asla gerçekleşmemiştir. Kendisine Tekvîr sûresinin 23. âyetiyle Necm sûresinin 13. âyeti hatırlatılan Âişe, Resûlullah'a bu âyetlerle ilgili olarak ilk defa kendisinin soru sorduğunu söylemiş, ardından da bu âyetlerde "görülen" olarak zikredilenin Cebrâil olduğunu kaydederek, "Gözler O'nu idrak edemez, fakat O bütün gözleri idrak eder" (el-En'âm 6/103) ve, "Allah bir insanla ancak vahiy suretiyle veya perde (hicab) arkasından konuşur yahut bir elçi göndererek dilediğini vahyeder" (eş-Şûrâ 42/51) meâlindeki âyetlerin, Allah'ın (dünyada) görülemeyeceği hususuna açık delil teşkil ettiğini belirtmiştir. Ebû Zer el-Gıfârî'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber'in kendisine bu husus sorulduğunda, "O bir nurdur, nasıl görebilirim?" dediği, rivayetin bir başka varyantında ise kendisinin sadece bir nur gördüğünü söylediği kaydedilmektedir (Müslim, "İmân", 291-292).

Tefsirlerin büyük bir kısmında mi'rac gecesinde hicabın kaldırıldığı, ancak Resûl-i Ekrem'in Allah'ı değil Cebrâil'i aslı sûretinde gördüğü belirtilmektedir (Taberî, XIII, 44-51; İbn Kesîr, IV, 247-249). Kur'an-ı Kerim'de ise nur kavramı çeşitli konularda Allah'a izâfe edilmiştir (bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "nûr" md.). Müfessirler, âyetlerde geçen nur kelimelerini rivayetlerde geçtiği gibi "hicab" olarak değil "hidâyet, hakikat, Allah'ın dini, O'nun varlığına delâlet eden âyetler, nurun yaratıcısı ve sahibi" şeklinde anlamışlardır (Taberî, X, 135; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXIII, 224; İbn Kesîr, III, 289; Âlûsî, XVIII, 164). Nitekim Hz. Pey-

gamber'in, bazı ilâhî âyetlerin kendisine gösterilmesi için bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götürüldüğünü (el-İsrâ 17/1) ve onun bu seyahat esnasında rabbinin büyük âyetlerini gördüğünü (en-Necm 53/18) bildiren âyet-i kerîmeler de birbiriyle bağlantılı olarak incelendiği takdirde Allah'ın nurundan mak-sadın "O'nun varlığına delâlet eden deliller" olduğu anlaşılır. "Allah'ın hicabının nur olduğu" şeklindeki rivayetlerin de bu bağlamda değerlendirilmesi halinde hicabın "zâtının görülmesine mâni olan engeller" anlamına geldiği söylenebilir. Öte yandan Allah'ın nur olarak telakki edilmesi, O'nun kendi yarattığı bir varlıkla özdeş kabul edilmesi gibi aklen imkânsız bir var sayıma da yol açar. Bundan dolayı Kâdî İyâz, "O bir nurdur ..." şeklindeki rivayeti güvenilir kaynakların hiçbirinde görmediğini söylemiştir (Nevevî, III, 12). Hicabla ilgili bazı hadislere yer veren İbnü'l-Cevzî bunları genellikle zayıf, metrûk ve sika olmayan kişiler tarafından rivayet edilmiş sözler olarak nitelendirmektedir (*el-Mevzû'ât*, I, 116-117).

İbn Fûrek, Gazzâlî, Fahreddin er-Râzî ve İbn Haldûn gibi âlimler, Allah ile insanlar arasında bazı perdelerin bulunduğunu bildiren ifadelerde kullanılan hicab tabirinin yaratılmış varlıklara yönelik olduğunu kaydetmektedir. Bunlara göre bir şeyin perdelelenebilmesi için onun sınırlı ve ihâta edilebilir olması gerekir. Halbuki Allah'ın, yaratılmış varlıklar için söz konusu olan böyle bir şeyle nitelendirilmesi, O'nun bir perde ile gizlenmesi aklen ve dinen kabul edilemez. Allah'ın bir perde ile perdelediğini iddia eden kimse O'nun hakkında düşünülməsi muhal olan bir söz sarfetmiş, dolayısıyla tevhid inancını zedeleyerek teşbih ve tecsîme düşmüş olur. Bundan dolayı hicabı sözlük anlamıyla kesinlikle Allah'a izâfe etmemek gerekir. "Bir kişi ile bir nesne arasında yer alan ve arkasında bulunanların görülmesine engel olan şey" anlamındaki hicabı, "Büyük-lük benim ridâm, ululuk ise izârımdır" (Müslim, "Birr", 136; İbn Mâce, "Züh'd", 16; Ebû Dâvûd, "Libâs", 25) hadisinde olduğu gibi mecazi mânaya hamletmek gerekir.

Kur'an ve Sünnet'teki çeşitli kullanımlarından anlaşıldığına göre hicab Allah'ı görmek isteyen sūyeye ait bir vasıf olup kâfirlerde kalbin mühürlenmesi, müminlerde ise kararması sonucunda mânevî bir körlük oluşturmakta, bu körlük ölüm ve ölüm sonrası hayatın gerçekleriyle nisbeten kalkabilmektedir. Bu husus, "On-

lar rablerinden mahcub ve mahrum kalacaklardır" (el-Mutaffifin 83/15) şeklindeki ilâhî beyanla vurgulanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hcb", "zll" md.leri; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "hcb" md.; *Li-sânü'l-'Arab*, "hcb" md.; *et-Ta'rifât*, "hicâb" md.; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 360; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 276; *Kâmus Tercümesi*, I, 103-104; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hcb" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "nûr" md.; *Müsned*, IV, 401; Müslim, "İmân", 291-292, 293-294, 297, "Birr", 136; İbn Mâce, "Mu'addime", 13, "Züh'd", 16; Ebû Dâvûd, "Libâs", 25; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1984, VII, 105-107; X, 135; XIII, 44-51; Makdisî, *el-Bed' ve'l-târîh*, I, 181-183; İbn Fûrek, *Müşkilü'l-hadîs* (nşr. Mûsâ M. Ali), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-Asriyye), s. 141-142, 219-221; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, IV, 220; Gazzâlî, *Mişkatü'l-envâr*, Beyrut 1986, s. 175-185; Ferrâ el-Begavî, *Şerhu's-sünne* (nşr. Şuayb el-Arnaüt - M. Zühayr eş-Şâvî), Beyrut 1403/1983, s. 173; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Beyrut 1403/1983, I, 116-117; Fahreddin er-Râzî, *Esâsü't-takdîs*, Kahire 1354/1935, s. 96-100; a.mlf., *Mefâtihu'l-ğayb*, XXIII, 224; XXXI, 95-96; Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 330; Nevevî, *Şerhu Müslim*, III, 12-13; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hâdî'l-ervâh*, Kahire 1971, s. 233; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'an*, III, 289; IV, 247-249; İbn Haldûn, *Şifâ'u's-sâ'il*, s. 26-52; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr*, Beyrut 1403/1983, IV, 356-357; Şarânî, *Keşfü'l-hicâb*, Beyrut, ts. (Dârü İbn Zeydûn), s. 39; Zebidî, *İthâfu's-sâde*, II, 72; V, 137; Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Mualimî - Abdülvehhâb Abdüllatif), Kahire 1380/1960, s. 450; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XVIII, 164; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 212-215; II, 737; VII, 4584-4589; Talat Koçyiğit, *Kur'an ve Hadisler Ru'yet Meselesi*, Ankara 1974, s. 51-54, 79; a.mlf., *Hadisçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar*, Ankara 1984, s. 182-184; Mustafa Öz, "Dürzîlik", *DİA*, X, 40.

İLYAS ÇELEBİ

□ TASAVVUF. Sûfiler, sâlikle Hak arasında bulunan ve O'nu tanımaya (mârifet) engel olan her şeye hicab (nikâb) demişler ve kendileriyle Hak arasında kalan perdelerden daima yakınmışlardır. İlk sûfiler arasında önemli bir yeri bulunan Zünnûn el-Misrî kul ile mevlâsı arasında çeşitli perdelerin bulunduğu, bunların en kapalı ve en kalın olanının da nefis olduğunu söylemiş, iddianın dava sahibi ile Hakk'ı müşahade arasında bir perde oluşturduğunu ifade etmiştir (Sülemî, s. 18, 22). Serî es-Sakatî, "Allahım, bana perde ardında kalma azabıyla azap etme de ne ile azap edersen et" diye niyaz etmiş (*a.g.e.*, s. 51), Bâyezîd-i Bistâmî âşiklar için cennetin bile bir perde olduğunu söylemişti (*a.g.e.*, s. 70).

Sûfiler, Hak ile sâlik arasında nelerin perde olduğuna dair çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bâyezîd-i Bistâmî, Zünnûn,

Ebû Bekir el-Vâsıtî ve Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr gibi sûfilere göre Allah ile sâlik arasındaki ilk ve en kalın perde nefis ve benliktir. Sûfiler bu perdeyi fenâ ve mahv yoluyla kaldırmaya çalışmışlardır. Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre avam için nefse, halka ve dünyaya, havas içinse ibadete, sevaba ve kerâmete güvenmek perdedir (Herevî, s. 226). Kalbin mühürlenmiş olması kâfirler için, katılaşması münafıklar için, karar-ması da müminler için perdedir (Serrâc, s. 451). Bazı sûfilere göre dört hicab (dünya, nefis, halk ve şeytan), bazılarına göre yedi hicab (yeme içme, şehvet, çoluk çocuk tutkusu, mal ve makam hırsı, riya ve bencillik) vardır. İnsanda bu beşerî sıfatların baskın olmasına "istitâr" ve "ihticâb" denir.

"Allah'ın hicabı nurdur, bu hicabı açacak olsa zâtının nurları bütün varlıkları yakar" meâlindeki hadis (*Müsned*, IV, 401; Müslim, "İmân", 293; İbn Mâce, "Muḥaddime", 13) tasavvufî eserlerde, "Allah'ın nurdan ve zulmetten yetmiş bin perdesi vardır" şeklinde rivayet edilir (Gazzâlî, *Miḥkâtü'l-envâr*, s. 84; Necmeddîn-i Dâye, s. 310). Halvetiyye tarikatında seyrü sülûk yapılan yedi esmânın (lâ ilâhe illallah, Allah, hû, hay, hak, kayyûm, kakhâr) her birinin yetmiş bin perdesi vardır. Kakhâr esmâsını tamamlayarak nefis-i kâmile makamına erişen sâlike yetmiş bin hicab açılmış olur. Yukarıdaki hadis sûfilerce çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Bir yoruma göre madde ve insanın kötü huyları zulmânî, iyi huyları, ibadetleri ve Allah'ın tecellileri nûrânî birer perdedir. Hakk'ın her bir tecellisi aynı zamanda onun bir üstündeki tecelliyi örten nûrânî perdedir (Aynülkudât el-Hemedânî, s. 102).

Bazılarına göre nefis, kalp, akıl, ruh ve hafînin her birinin kendine has bir perdesi vardır. Nefsin perdesi arzular, kalbin perdesi Hak'tan başkasını düşünme, aklın perdesi mâkuller, ruhun perdesi temaşa, hafînin perdesi de ilâhî azamet ve kibriyâdır (Tehânevî, I, 304). İlâhî hakikatlerin anlaşılmasına taklît perdesi engel olur. Mezheplerine taassup derecesinde bağlı olanlar dinî gerçekleri kavrayamazlar. Hz. İbrâhîm'in yıldızları, ayı ve güneşi görüp bunlara rabbim demesi nûrânî perdeleri görmesinden ibarettir (Gazzâlî, *İhyâ*, III, 12, 13, 395; Şah Velîyullah ed-Dihlevî, I, 117-120).

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, sonsuz olan ilâhî isimlerin her birinin bir üsttekine perde teşkil ettiğini, nefsin karanlık perdelerini riyâzetle aşan bir sâlikin nur perde-

lerinde de yükselmesi gerektiğini belirtmiştir (*el-Fütûḥât*, II, 159; III, 65-68, 86). İbnü'l-Arabî'nin takipçilerinden Kâşânî hicabı, "ilâhî tecellileri kabule engel olacak şekilde maddî sûretlerin kalbe yerleşmesi" şeklinde tarif etmiş ve genellikle bu tarif kabul edilmiştir.

Ölen veya ölmek üzere bulunan bir kimse perde açıldığı için gerçeği çıplak olarak görür (bk. Kâf 50/23; krş. Kehf 18/101). İnsanla gayb âlemi arasında bulunan perde ölümle kalkar. Mutasavvıflar, "ölmeden önce ölmek" suretiyle bu perdenin açılmasının mümkün olduğuna inanırlar. Bu yoldan perdenin açılmasına "keşf", bu mertebeye erip gaybın esrarına vâkıf olana "mükâşif" (ehl-i keşf, ehl-i mükâşefe) denir.

Mutasavvıflar Hak'la veya ilâhî hakikatla arasında perde bulunan, bu yüzden ilâhî gerçeklerin özüne nüfuz edemeyen âlimlere ve hatta bazı mutasavvıflara "mahcub" (perdeli) derler. Hücûrî, eserine *Keşfü'l-mahcûb* adını vermesinin sebebini açıklarken mahcubların önünde var olan perdenin mükâşefe ehlinin önünde bulunmadığını ifade eder (*Keşfü'l-mahcûb*, s. 78). Gazzâlî mahcubları üçe ayırır: Önerine yalnız karanlık perdesi çekilenler, karanlık-nur karışımı perde çekilenler, saf nurdan perde çekilenler. Birinciler tabiat ve maddeden başka bir şey görmeyen inkârcılar, ikinciler bâtil bir dinin veya mezhebin mensupları, üçüncüler ise filozoflardır. Zaman zaman peygamber ve velîlerin önüne de nûrânî perdeler çekilir, ancak bu onlar için ilâhî bir lutuftur; zira sürekli olarak ilâhî nurlara muhatap olmaya hiç kimsenin gücü yetmez. Nitekim Hz. Peygamber, "Bazan kalbimi bir perde örter, onu kaldırmak için yüz defa istiğfar ederim" (Müslim, "Zikir", 41; Ebû Dâvûd, "Vitr", 26) meâlindeki hadislerle buna işaret etmiştir (Gazzâlî, *İhyâ*, III, 11, 12, 395). Tasavvuf'ta bu perdeye "gayn", diğer üç perdeye de "reyn" denilmiştir (Hücûrî, s. 79).

Fenâ makamına eren sâlik hakiki ve yegâne fâilîn Allah olduğunu kavrar. Bu makamda olanlar, bütün varlıkların yapıp etmelerini gölge oyununda perdeye yansıyan görüntülere benzettirler. Sûfî şairler tarafından öteden beri kullanılan bu teşbih üzerinde İbnü'l-Arabî geniş olarak durmuş (*el-Fütûḥât*, II, 159; III, 65, bab 317, 86), bazı mutasavvıflar Karagöz oyunundaki perdeyi tasavvufî açıdan yorumlamışlardır (Konuk, *Fusûsü'l-hikem Tercüme ve Şerhi* [haz. Tahralı - Eraydın], Tahralı'nın önsözü, III, 44-63).

"Hicâb-ı İzzet" denilen bir perde ile örtülü olduğundan Hakk'ın zâtı bilinemez ve kühnâ idrak edilemez; bu perde keşifle açılmaz. Burada sadece hayret söz konusu olur. Hâce Abdullah Herevî izzet hicabını "O'nun O'luğu" (Hakk'ın mahiyeti) şeklinde açıklamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 304; *Müsned*, IV, 401; Müslim, "İmân", 77, 293, "Zikir", 41; İbn Mâce, "Muḥaddime", 13; Ebû Dâvûd, "Vitr", 26; Nifferî, *el-Mevâkıf ve'l-muḥâtabât*, Kahire 1935, s. 53-55; Serrâc, *el-Lüma*, s. 428, 451; Süle-mî, *Ṭabakât*, s. 18, 22, 51, 70; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 224; Hücûrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 78, 79; Herevî, *Ṭabakât*, s. 106, 108, 226; Gazzâlî, *İhyâ*, III, 11, 12, 13, 395; a.mlf., *Miḥkâtü'l-envâr* (nşr. Ebû'l-Alâ el-Affî), Kahire 1383/1964, s. 84; Aynülkudât el-Hemedânî, *Temhîdât* (nşr. Affî Useyrân), Tahran 1962, s. 29, 40, 102, 106; Attâr, *Tezkiretül-evliyâ* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1985, s. 113; Baklî, *Şerh-i Şaḥiyyât*, s. 572; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûḥât*, II, 159; III, 65-68, 86; Necmeddîn-i Dâye, *Miḥkâtü'l-ibâd*, Tahran 1366, s. 101, 310, 663; Aziz Nesefî, *Kitâbü'l-İnsânî'l-kâmil* (nşr. Mari-yan Mülé), Tahran 1362 hş., s. 97, 566; Saîdüd-din Saîd Fergânî, *Meşârikü'd-derârî* (nşr. Seyyid Celâleddin Âştîyânî), Tahran 1357, s. 717; Kâşânî, *İşlâḥâtü's-şuḥḥiyye*, s. 57, 99-100, 168; İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 39; Abdurrahmân-i Câmî, *Levâmî* (nşr. İrec Efşâr), Tahran 1360 hş., s. 32; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 182; Şah Velîyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhî'l-bâliğa* (nşr. Seyyid Sâbik), Bağdad, ts. (Mektebetü'l-Müsen-na), I, 117-120; *Risâle-i Bahâiyye*, İstanbul 1308; Seyyid Sâdık-ı Güherî, *Şerh-i İşlâḥât-ı Taşavvuf*, Tahran 1368, IV, 164-179; Tomar-Halvetiyye, s. 32; Ahmed Avni Konuk, *Fusûsü'l-hikem Tercüme ve Şerhi* (haz. Mustafa Tahralı - Selçuk Eraydın), İstanbul 1990, Mustafa Tahralı'nın önsözü, III, 44-63; Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, s. 241; Dihhudâ, *Lugatnâme*, IX, 287-289; XIII, 191.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

HİCÂBE (الحجابه)

Kâbe'nin bakımı,
kapısının ve anahtarlarının
muhafazası görevi.

Sözlükte "örtmek, birinin bir yere girmesine engel olmak" anlamına gelen hicâbe kelimesi terim olarak başta Kâbe'nin bakımı, kapısının ve anahtarlarının muhafazası ve kapısının belli zamanlarda ziyaretçilere açılması olmak üzere makâm-ı İbrâhîm'in, hediye edilen kıymetli eşya ile iç ve dış örtülerin korunması ve bakımı gibi önemli hizmetleri ifade eder. Hicâbe kaynaklarda "Kâbe'ye hizmet etmek" anlamındaki sidâne ile (sedâne) birlikte de kullanılmıştır. Sidânenin Kâbe ile ilgili bütün hizmetleri, hicâbenin ise yalnız kapısıyla ilgili hizmetleri ifade ettiği de ileri sürülmektedir. Hicâbe görevinde